

Ранко Младеноски

АМОНОВИТЕ ЛИКОВИ ВО ЧИНГОВИОТ „БАБАЦАН“

0. Воведнајќи ја главата во која се кажува како ги куќив иезиите на Амон за несџабилноста на ликој; 1. Беној оцајќи слезе од минаре и се качи на слива; 2. Вџоракјќи ја главата во која се прикажува како сенкајќи Сџасија Сџасеноска му дојде до главата на Цицко Машала; 3. Гологлавојќи младо Турче од жена се сџори маж; 4. Како анкичејќи Јолакоско сџана сенка во сонојќи на Бабацан; 5. На сџирико Илија Јориз преку главата му поминаа иприсџија вери и две умирачки; 6. Рисјанијќи сџанаа Турци. За една чаша вино ефенди Ризо пак си го доби иметјќи Дедо Рисјќи Машала; 7. А чумајќи само доаѓаше, но никоѓаш никој не ја дочека; 8. Мајсџоракјќи Марко, Мајсџоракјќи Варџија и Мајсџоракјќи Бербер; 9. Последнајќи ја главата во која се кажува ишјќи му беше муабетјќи на Живко Чинго.

Романот „Бабацан“ на Живко Чинго беше за првпат објавен во 1989 година од издавачката куќа „Наша книга“ и тоа постхумно, односно по смртта на авторот, како дел од неговата необелоденета литературна заоставштина. Поради ваквите околности под кои беше објавен романот, во литературните кругови се испроблематизира прашањето за неговата довршеност, односно недовршеност. Кон тврдењето за недовршеноста на ова дело се приопштуваше најчесто тезата дека

има места во романот кои упатуваат на приказни кои ќе се раскажат подоцна, а кои не се дел од неговата конечна структура.

Сепак, наше мислење е дека се изврши едно излишно и банално мешање на категориите „недовршен“ и „нестабилен“ роман. „Бабаџан“ е романескно книжевно дело кое изобилува со зачудувачки функционална нестабилност. Сметаме дека тоа беше основната причина за непотребното прашање околу (не)довршеноста на романот.

Во овој скромн прилог кон егзегезата на монументалното книжевно дело на Чинго ќе се обидеме да ја покажеме сигнализираниот нестабилност преку елаборацијата на ликовите во романот „Бабаџан“.

0. Воведната глава во која се кажува како ги купив тезите на Амон за нестабилноста на ликот

Нестабилноста (=лабилноста) на ликот се манифестира, според Амоновите согледби и сознанија, на неколку нивоа. За да му се припише на еден лик атрибутот „нестабилен“, тој треба да исполни одредени услови. Прво, нестабилните ликови се појавуваат на рамништето на нивното деноминарање. Нестабилен лик ќе биде оној којшто се јавува со две или повеќе имиња во текот на наративната програма. Второ, нестабилност манифестираат и оние (различни) ликови кои во рамките на дискурсот се јавуваат со исто име. Трето, нестабилни се и ликовите кај кои се јавуваат чести трансформации од различен тип. На пример, еден ист лик последователно се јавува во

улога и на маж и на жена, или еден ист лик последователно се појавува и како русокос и како црнокос и слично. Четврто, нестабилноста на ликот може да се појави и на рамништето на неговата предикативност. Така, глобалната етикета „нестабилност“ ќе ја добијат оние различни ликови кои исполнуваат исти дејства во наративната структура. Петто, нестабилност во рамките на дескрипцијата, односно описот (стазисни наративни искази). Различни ликови кои добиваат исти или слични описи по автоматизам стануваат нестабилни.¹

Примарната деноминантна детерминанта на ликот е личното име и неговите деривати. Како супститути, односно еквиваленти, на ваквата сема во дискурсот се јавуваат заменките: јас, ти, тој, мене, ме, тебе, те, овој, оној итн. или етикети од типот господинот, јунакот, нашиот јунак, професијата (професорот, сидарот, гробарот, претскажувачот...), именки коишто означуваат роднински врски (дедото, бабата, мајката, татко ми, сине....) и слично. Сосема иста функција на супститути (но и на примарни деноминанти) можат да вршат и перифрастичките (описните) деноминации како на пример Човекот Што Садеше Бостан или Девојката Од Корзо Што Излегла (кај Владо Малески) и слично.

Постојаноста (односно стабилноста) на личното име (или неговите супститути) како примарна означувачка сема (признак) на ликот, или повратноста како што вели Амон, ја конструира кохерентноста, а со самото тоа и

¹ Филип Амон, За еден семиологски статус на ликот, во Теорија на прозата, избор на текстовите, превод и предговор Атанас Вангелов, Детска радост, Скопје, 1996, стр. 266.

читливоста на текстот. Тоа секако значи дека „*текстот во кој признацие на ликот ќе се менуваат со секоја пропозиција што следува (од илустрацијата: Павле стигна, ние иееме, тој може, јас сум јал, коњот риди, вие сите мошне љубезна илустрација) не би можел, нема сомнение, да образува 'чијлив' текст*“.² Ваквите појави во кои се соочуваме со непостојаност на признаците на ликот во дискурсот Амон ги детерминира како нестабилност на ликот. Од таквата теза, впрочем, Амон ја изведува дефиницијата на ликот како „*уреден систем од еквиваленции насочен кон тоа да му ја осигури читливоста на текстот*“.³ Од ваквата определба на ликот може да се подразбере дека оној дискурс во кој ќе доминираат стабилни ликови (со постојани, односно исти повторливи признаци) ќе биде читлив, и обратно - дискурсот во кој ќе доминираат нестабилни ликови (со променливи, односно непостојани признаци) ќе биде помалку читлив, или во краен случај нечитлив. Во таа смисла Амон прави една дистинкција помеѓу реалистичниот од една и модерниот книжевен дискурс од друга страна. Според него, реалистичното раскажување се карактеризира со специфичност и различност на знаковните етикети од различните ликови и во него се избегнуваат лични имиња кои би биле фонетски блиски. Односно, признаците на ликот во реалистичната наративна програма имаат цел да го издиференцираат него до крајна граница од другите ликови во истата раскажувачка структура. Додека, пак, „*модерниот текст систематски ќе*

² Исто, стр. 266.

³ Исто, стр. 267.

*ја иренесува... нестабилноста на ликот во
површиниот шекс...“⁴*

Ваквите раскажувачки постапки, и во реалистичниот и во модерниот книжевен дискурс, имаат свои специфични наративни функции во секој конкретен текст. Ќе се обидеме да покажеме како функционира доминантната нестабилност на ликовите во романот „Бабаџан“ од Живко Чинго за кој веќе е напишано дека е „шежок за следење“⁵ или кажано со речникот на Амон - (условно) „нечитлив“ (=помалку читлив!).

1. Бенот оцата слезе од минаре и се качи на слива

Менливоста на признаците на еден лик со секоја последователна пропозиција подразбира нестабилност на ликот, твреше Амон. Појавноста на тие признаци не мора (и не треба!) да биде само експлицитна, но може (и треба!) да биде и имплицитна. Формалните показатели за променливоста, односно нестабилноста на ликот, значи, треба да се бараат и во рамките на површинската, но и во рамките на длабинската структура на дискурсот.

Ликот на оцата Бен Јусуф Биринги се дестабилизира на (најмалку) две имплицитни семантички рамништа - предикативноста на ликот и сетингот во којшто е сместен тој лик.

Предикативноста ја подразбира дејствителноста на ликот - тоа што ликот го прави.

⁴ Исто, стр. 266 - 267.

⁵ Јасмина Мојсиева - Гушева, Чинговата апартна поетика, Институт за македонска литература, Скопје, 2001, стр. 105.

Слегувањето на Оцата од минаре е првиот структурно-нарративен чекор кон деградација (=дестабилизација) на овој лик. Со неговиот нарративно-предикативен знак кој содржи *слеѓување од минаре* ликот веќе почнува да ги губи семите со кои бил конструиран до таа фаза на нарративната структура. Ликот на Оцата кој не е веќе на минаре е сè помалку она што бил, односно она што треба да биде - оца. Предикативноста на овој лик во натамошната раскажувачка постапка и натаму го деструктуира него како оца. Оцата Бен Јусуф Биринги не само што *слеѓува од минаре*, ами и *се качува на слива*. Неговата дејствителност која подразбира *качување на слива* нема ништо заедничко со семантичкиот квантум од признаци кои би имплицирале дека станува збор за лик на оца. Напротив, ваквите атрибути на ликот Бен Јусуф Биринги имплицираат дека нема предикативни семи со чија помош би бил изведен заклучок оти станува збор за лик кој во еден нарративен исказ ја извршувал тематската ролја оца. Значи, предикативноста *слезе од минаре и се качи на слива* го деструктуира ликот на Бен Јусуф Биринги од *оца* во *сливар*, или *ошавкар* како што вели Чинго. Само по себе се подразбира дека кај еден стабилен лик во нарративната структура нема да се мешаат семите кои го градат еден *лик - оца* со семи кои конструираат еден *лик - сливар*. Ваквата симбиоза на семите кај Бен Јусуф Биринги ја покажува неговата нестабилност како *лик - оца*.

Сетингот, односно проксемичкиот код, е вториот индикативен елемент којшто ја сигнализира дестабилизацијата на ликот - оцата Бен Јусуф Биринги. Просторот (амбиентот) каде престојува еден лик е исто така признак (сема, атрибут) на истиот тој лик. Тоа секако значи дека просторот зборува за ликот, ни нуди одредени

податоци во текот на наративната програма за неговите својства и за неговите дејства. За да биде стабилен ликот, сетингот во кој тој престојува треба да биде компатибилен со неговиот опис и со неговата предикативност. На пример, семите за еден лик од типот „живее во кралска палата, седи на трон и носи круна на главата“ ќе имплицираат дека станува збор за лик - крал. Доколку истиот тој лик биде „преместен“ да живее во „една ситара куќа која малку по малку се урива“, тогаш ваквите семи од проксемички карактер ќе имплицираат забуна кај адресатот - станува збор за истиот лик - крал, или пак за некој друг лик? Проксемичките семи кои го детерминираат живеалиштето на ликот како „една ситара куќа која малку по малку се урива“ не се компатибилни со преостанатите семи кои би му се припишале на еден лик - крал. Тоа значи дека несоодветниот проксемички код го дестабилизира ликот - крал.

Идентична е ситуацијата и со (не)компатибилноста на сетингот од една и ликот - оца Бен Јусуф Биринги од друга страна во романот „Бабадан“. Оцата е на минаре и тоа е најкомпатибилниот проксемички код што му соодветствува на ликот. Меѓутоа, последователната наративна структура (пропозиција) го дислоцира овој лик во друг, крајно некомпатибилен сетинг - на слива. На еден оца не му е местото на слива и токму ваквата дистрибуција на променливи проксемички семи обезбедува нестабилност на ликот - оца којшто подоцна ќе биде деградиран од оца во раја:

“...Во истиот час му се сврши и на Арбуле Машала, што правиле бре несреќник, му велиш, што работиле, кај илваци?”

- Умноиџи оџа на џамија џее, му одџовори Машала, будалиџи каурин сливи џо рачаџиџи берџиџи, - вака му одџовори, а овој збор мноџу му џо наџрави кејџоџи на чауш Мизо, и џиџој ова џо рече:

- Не џали се оџа, - му рече чаушџиџи, арно џе џоучи џрешниџов каурин, враџи си се на џамија каде џиџо џи е месџиџиџо, оди џоречи си ја свеџиџиџа молиџиџва, а мене осџиџави ме сливаџиџа џа си ја соберам, не џрави ми белџи, џобрџу враџи се на минареџиџо!

- Овде ми е минареџиџо, - рече Оџаџиџа и џиџолку беше џрелуџиџен, Алах џа му џросџиџи, мир џиџаму каде џиџо лежи, му идеше со свеџиџиџа куранска книџа џа џо земи џреку свеџиџила и на месџиџиџо џа џо осџиџави, џа види кому каде му е месџиџиџо. Чуден човек, и оџа и џиџурчин, а наџмноџу душа имаше во неџо, џиџоа џосле сосема џо деџраџира, жалосно, од оџа џо овој случај беше деџраџиран во раја, нејсе, џиџоа џиџо џо џлукна и не џо лижа, рече - Овде ми е месџиџиџо, овде ми е џамијаџиџа, овде ми е Алахџиџи и свеџиџиџо, не се мрџам џорека не ја видам женаџиџа сџасена од сливаџиџа. Жими Алах, џиџака ќе биде!“⁶

Уште еден ситен, но мошне важен детаљ од предикативноста на овој лик оди во прилог на нашата теза дека станува збор за крајно нестабилен лик во наративната структура. Откако ќе биде деградиран во раја, оџата Бен Јусуф Биринги во еден момент ќе „си се џрекрсџиџи“. Оваа предикативна сема на ликот - оџа е во функција да ја потенцира во крајна мера интенџијата на авторот докрај да го деструктуира овој лик.

⁶ Живко Чинго, Бабаџан, Наша книга, Скопје, 1989, стр. 48.

Ликот на оцата Бен Јусуф Биринги се дестабилизира и на рамниште на деноминацијата, односно реноминацијата. Во текот на наративната структура се менуваат признаците кои го обележуваат личното име на ликот. Од примарната мошне стабилна деноминанта „оцата Бен Јусуф Биринги“ се преминува кон разни реноминации (преименувања) на ликот што, секако, подразбира негова нестабилност. Пред деградацијата, рајата го вика „*биљбил оца*“⁷. По неговата деградација „*ој оца во раја*“ овој лик ќе добива разни имиња: Кум, Свети Јон⁸, оца земјомерач - куромерач⁹, верник рисјанин¹⁰, Кумот Бен Јусуф Биринги¹¹ и слично. Ваквите чести реноминанти експлицитно сигнализираат дека станува збор за мошне нестабилен лик во наративната програма на романот „Бабаџан“.

2. Втората глава во која се прикажува како сенката Спасија Спасеноска му дојде до глава на Цицко Машала

Ликот на Спасија Спасеноска е флуиден лик кој преку трансформации во наративната структура станува нестабилен. Семите со чијашто помош се конструира ликот во неговата првична појавност се менуваат и се трансформираат во контра-семи во последователните наративни искази. Спасија не е вообичаен лик којшто оди по земјата, туку лик кој прво се влечка по земјата, а потоа лебди над неа, се

⁷ Исто.

⁸ Исто, стр. 111.

⁹ Исто, стр. 112.

¹⁰ Исто, стр. 113.

¹¹ Исто, стр. 115.

искачува дури до небото, односно станува божество, привид, сенка.

Примарната означеност со семи (етикети, атрибути) го бележи ликот на Спасија како инфериорен во однос на преостанатите ликови:

*„...ем црна ем смола, нечисџа, неисџрана, ѓнасна, Сџасенка моја мирисаџи лейешкојна, лейешкарко ја викаа, мирисаџи на чао, на сајџи, чумурџика ја викаа, како не ја викаа, мирисаџи на киселина, јаџурина ја викаа, мирисаџи на џалено, луџо џџџерче ја викаа. Сироџиџа, џо џаџоџи сама ја џледаџи кај оди и да умееџе да оди, мислиџи фаџџена родена, од далеку ќе ја џознаџи и беџај да беџаме, дури влечкаџи нозе џо џаџоџи, а облаџи џрав сеџа, црна“.*¹²

Натамошната наративна структура ги негира ваквите семи на ликот и му припишува други, спротивни (контрадикторни) етикети. Спасенка е „блаџословена жена“¹³, кога јаде бостан нејзините „семџиња свеџаџи како злаџо“¹⁴, кога таа станува призрак, Машала не знае дали е „жена или лична самоџива на јасноџо месечинче, во џој врџи честџак како риба белџица на мев на лице, наоџаку се џреврџуваџе“¹⁵, таа станува „оџживеана сенка кај врџиџе“.¹⁶

Очигледно е дека нестабилноста на ликот на Спасија Спасеноска се гради на две рамништа. Прво, нејзе џ се припишуваат етикети кои се семантички контрадикторни, односно добива семи според кои таа еднаш е „џнасно човечко суџтество“, а потоа истиот лик се гради со семи според кои станува „самовила“.

¹² Исто, стр. 78.

¹³ Исто, стр. 79.

¹⁴ Исто, стр. 80.

¹⁵ Исто, стр. 82.

¹⁶ Исто, стр. 142.

Ваквата менливост на признаците на ликот ја осигурува неговата нестабилност во рамките на раскажувачката структура. Второ, Спасија Спасеноска станува сенка, призрак, флуиден лик кој фигурира само со својот нејасен глас што го слуша само Цицко Машала. Спасија станува невидлив и недопирлив лик. Таа е митолошко суштество кое му го уништува сонот на Машала, му го зема здивот и му го заматува умот. Нејзината трансформација од човечко суштество во битие со божествени особини е показател за нестабилноста на ликот, за неговата честа менливост и поради тоа непрепознатливост во дискурсот. Токму затоа, во таа „сенка кај врбиите“ која се јавува во понатамошната наративна структура на романот, со големи напори би се препознал ликот на Спасија Спасеноска. Во куси црти кажано, станува збор за лик со мошне лабилна семантичка структура.

Личното име на ликот *Спасија* Спасеноска е исто така еден од елементите со којшто се дестабилизира овој лик. На стр. 95 ја среќаваме сличната форма *Спасенка* за истиот лик. Од друга страна, во дестабилизацијата на ликот учествуваат и деноминантите (поточно реноминантите) од типот *призракои*, *сенкаи*, *гласов*, *еребица*, *беззрижна ивица на јасна месечина* и слично.

3. Гологлавото младо Турче од жена се стори маж

Овој лик нема лично име. Неговата деноминација и реноминација се врши преку перифрастички, односно описни модели. Во стартот на неговото внесување во наративната структура ликот е непознат, анонимен. Нараторот

не знае и не може да го детерминира овој лик¹⁷, па затоа ја користи перифразата „*едно гологлаво младо шурче*“. Овој лик, практично, е нестабилен уште на почетокот од неговото појавување во дискурсот. Последователните наративни пропозиции делумно го определуваат (го стабилизираат) овој лик, но повторно со перифрастички деноминанти: *младово шурско јуначе, гологлаво шурче, син на ирлејцкиот валија - кадија, беџовско чедо, бејчево, беџовски син*¹⁸ итн. Меѓутоа, откако ликот ќе ги добие најнеопходните примарни (сиромашни) семи во структурната постапка на неговото интегрирање, во наративниот исказ се воведува еден функционален наративен дефицит, односно телесен хендикеп на беговскиот син:

*„...кому ќе му фали едно, да речиме малку ум, ама шчо не е голем зијан во шчоа време, цанам за умов не е голем зијан во ниедно време, да не бројме, да не кажуваме, наши сме, шука нека осшани зборой. Рековме, некому му фали ум, на виор нешишо оружo, на шреиш шреишо, разни болешиштини имаиш на веков, а на бејчево, пак да речам не дај боже, малку шо машки сереј, шаква маја“.*¹⁹

Импотентноста на беговскиот син е функционален наративен инструментариум за

¹⁷ Романот „Бабаџан“ има сложена структура на наратори, односно раскажувачи, и многу честа е појавата еден од нараторите да биде крајно колеблив, односно крајно „незнаечки“. Ваквата организираност на нараторските функции создава солидна подлога за целта на авторот да создаде нестабилна наративна структура, а во тие рамки и нестабилни ликови.

¹⁸ Живко Чинго, Бабаџан, цит. дело, стр. 121 - 124.

¹⁹ Исто, стр. 124.

неговата последователна трансформација. Како што веќе рековме, откако ликот ќе добие минимум стабилност во наративниот исказ, тој веднаш се дестабилизира со тоа што се проблематизира (станува дискутабилна) неговата полова припадност, се разбира не во буквална смисла на зборот. Признакот „импотентност“ му служи како алиби на нараторот да го дефинира овој лик како „жена“. Сега веќе ликот станува крајно нестабилен. Признаците „син на *ирилејцкиот валија - кадија*“ од една, и „жена“ од друга страна не се компатибилни и создаваат привидна контрадикторност во наративната структура. Ако е „син на *ирилејцкиот валија - кадија*“, тогаш последователно ќе биде „маж“. Ако, пак, е „жена“ тогаш (исто така последователно) ќе биде „керка на *ирилејцкиот валија - кадија*“. Сета наративна забуна ја создава, впрочем, дефицитот, хендикепираноста, односно импотентноста на беговскиот син. Затоа велеме дека токму тој дефицит (недостиг) е функционален - ја овозможува дестабилизацијата на ликот.

Импотентноста овде има уште една функција - таа е лик,²⁰ односно актант поставен во улога на противник на беговскиот син. Како антипод на овој актант - противник се јавува бостанот, односно неговата лековитост. Во актанцијалниот модел бостанот ја игра улогата на актант - помошник на беговскиот син. Со негова помош ќе биде анулирана импотентноста, односно ќе биде елиминиран хендикепот. Со ваквиот актанцијален инструментариум во наративната структура се

²⁰ Само да потсетиме овде дека ликот не мора секогаш да биде антропоморфен. Постојат и неантропоморфни ликови.

создава подлога за последователната трансформација на ликот од „жена“ во „маж“. Транспарентноста на ваквата трансформација ја обезбедува уште една дополнителна трансформација на друг лик којшто во наративниот исказ се јавува како лик - рефлектор на беговскиот син. Станува збор за коњот на кого јава гологлавото Турче. Функцијата на овој лик е да ја демаскира трансформацијата на беговскиот син од „жена“ во „маж“, со тоа што и кај самиот лик - рефлектор ќе се изврши неопходната половина трансформација од „коњ“ во „кобила“:

*„...ушиџе на часоџи коџа му се качи на коњоџи за враќање, коњов беше нешиџо му заиџра и џоре и долу, шиџо се вели, врзани се, силеџикани се рабокево, внимаваџиџе. Коњов кобила беше, расна, араџцка“.*²¹

Во оваа фаза на наративната програма, ликот на беговскиот син повторно се стабилизира по извршените трансформации. Се добива впечаток дека сега веќе го имаме, во основа, интегрираниот лик на беговскиот син и дека тој и натаму ќе се „исполнува“ со дополнителни компатибилни семи. Меѓутоа, овој лик во натамошната раскажувачка програма повторно ќе почне да станува лабилен преку фокализантни наративни искази.

Станува збор, всушност, за реноминантна дестабилизација преку фокализација. Како примарен принцип овде се применува аголот на гледање на оној што ја врши описната деноминација, односно реноминација. Во последователните наративни искази деноминацијата на овој лик им се препушта на други „колебливи“ ликови кои манипулираат со описот на беговскиот син и неговиот коњ. Тука, во

²¹ Живко Чинго, Бабаџан, цит. дело, стр. 125.

прв план се „чпиуните“ кои ја вршат неадекватната перифрастичка реноминација:

*„За среќа, чпиуниите на време го пробудија Сптариот беџ, валија - кадија, вака и вака, бунџи, сиот Прилепец шрѓнал наваму, а ги води еден **Москов ѓаур на бел коњ**, а кобилава беше црно влакно, нејсе, чпиунска работиа, во крвџиа им е сè да е на нивнојто“.*²²

Дополнителниот коментар на нараторот (а кобилава беше црно влакно) нуди дистанцирање од несоодветната реноминанта, меѓутоа факт е дека во наративната структура се јавува дестабилизирачко описно преименување на „џологлавојто шурче на црнџиа кобила“ во „Москов ѓаур на бел коњ“.

Идентична е и понатамошната реноминација на беговскиот син и неговата црна кобила од страна на еден од Мариовците кои се дојдени пред куќата на бегот да се жалат за зулумите од страна на разбојниците:

*„...Ама коџа ја чуја ѓурулџијава, еден иобуден меџу мариовциите, прв шџо се разбуди... ја чу ѓурулџијава, џолем народ, **војводаџиа шџо ги водел**, за џологлавојто шурче на коњ, **црвен коњ** иак нему му се кажа, џо ирбуди ирвиот џо него и му вели:*

*- Баце, сџанувај џа не сџаниши, вџаса **војводаџиа на црвен коњ** со црвен бајрак, иочна“.*²³

Очигледно е дека во овие примери дестабилизацијата на ликот се врши со помош на аголот на гледање на оние ликови кои ја вршат перифрастичката реноминација. Во овие

²² Исто, стр. 127.

²³ Исто, стр. 128.

наративни искази фокализацијата е ставена во функција на дезинтегрирање на ликот на беговскиот син.

4. Како анкичето Јолакоско стана „една рака бела мала“ во сонот на Бабаџан

Ликот на Стојне Јолакоска е во основа недоинтегриран лик. Би можело да се рече дека станува збор за тематска ролја - анка. Семите со коишто се гради овој лик се минимални и по квантитет и по квалитет. Личното име *Стојне Јолакоска* во „соработка“ со семата анка имплицира дека станува збор за жена - православна Македонка којашто се исламизирала, односно се потурчила. Наративните искази во врска со овој лик нудат и експлицитни атрибути од типот: живее во Стамбол, децата ѝ умираат два-три дена пред раѓањето, таа е проколната од Машала, се враќа назад да бара прошка, добива нова клетва од Машала и - толку.²⁴ Колку и да се сиромашни овие етикети, сепак даваат одредена слика за ликот на Стојне Јолакоска.

Дезинтеграцијата, односно дестабилизирањето на овој лик започнува со потрагата по неа од страна на Машала и на Бабаџан. Во наративната структура на романот нема податок дека тие воопшто ќе ја најдат. Отсуството на ваков податок имплицира не-лик, непостоење на лик, а би можело дури и да се изведе заклучок дека станува збор за лик - фикција со оглед на фактот дека овој лик се јавува само во

²⁴ Исто, стр. 146 - 148.

приказните на Машала кои му служат за да го „заземелка“ малиот Бабаџан по патот.

Делумно интегрираниот лик на Стојне Јолакоска ќе продолжи да се разградува во сонот на Бабаџан. Тоа што ликот се појавува во сон, значи во рамките на менталниот сетинг, само по себе говори дека станува збор за лабилен лик или, пак, како што веќе беше речено, за лик - фикција. Во рамките на ваквиот проксемички код ликот на Стојне Јолакоска ќе добие крајно дезинтегрирачки семи. Таа во сонот на Бабаџан се детерминира како „сенка“ или пак перифрастички само со „една рака бела мала, како жена, како дејска“.²⁵ Овие „флуидни“ семи имплицираат, секако, оти станува збор за нестабилен, односно дестабилизиран лик.

5. На стрико Илија Идриз преку глава му поминаа триста вери и две умирачки

Примарни формални показатели за нестабилноста на ликот, според Амоновите белешки, се забележливо различните имиња на еден ист лик. За ликот Илија, третиот син на Ристо Машала, може да се рече дека е школски пример за нестабилност на ликот која се темели врз неговата појавност во наративната структура со различни имиња. Динамичната предикативност на овој лик е инструментот со чија помош се вршат различните реноминации. Илија ќе смени многу вери и националности, многу пати ќе се ожени со жени од различни етникуми, многу години ќе

²⁵ Исто, стр. 157.

патува низ светот како сајгија (оној што носи абер), а ваквите широки предикативни перформанси се солидна подлога за бројните реноминанти што ќе му се припишат на овој лик:

„Некоја голема несреќа го среќила сџарчево, си поодума **Илија, Илјаз**, каде како, **си доби и друзи славни имиња што не ги ѝамејам**“.²⁶

Колебливоста (*не ги ѝамејам*) на нараторот во врска со бројот на имињата кои ги добил Илија е индикатив дека станува збор за мошне стабилна нестабилност на антропонимите кои како семи го обележуваат истиот лик. Резултатот од ваквата потенцирана бескрајна шареноликост од лични имиња е крајно дестабилизиран лик. На примарната деноминанта „Илија“ во последователната наративна структура ќе ѝ се приклучат уште многу други: Јаваш Сајдијата, Илија Машала, Илија Сајгијата, Ефенди Идриз, стрико Идриз, Сајгијата Илјаз Илија, Ило.

Кон ваквата деноминантна нестабилност на ликот во наративната програма ќе се вклучат и бројните трансформации во рамките на категориите етнос и вера. Покрај имињата, овој ист лик ќе смени многу националности и многу вери. Нестабилноста на ликот е засилена и со нестабилноста (=колебливоста) на нараторот кој нуди контрадикторни дискурсни информанти во сосема блиски (соседни) наративни искази. Така, на стр. 183 се нуди податокот дека Илија „*ѝринаесей вери мена*“, додека малку подолу на истата страница самиот лик преку устата на истиот наратор (рас)кажува нешто сосема друго:

²⁶ Исто, стр. 263.

*„Јас ѓајко не сум ни за в црква, ни за во
цамија, ѓогаи кажа оји **смена** **деветнаесет**
вери и ништо не ме миеј“.*

Идентичен дестабилизирачки наративен модел е применет и во врска со „етничките семи“ кои го разградуваат ликот. Со дистрибуцијата на различните атрибути за етничкиот карактер на Илија се креира едно полинационално чудовиште, еден литературен „франкенштајн“:

*„Четириетимесеци ќе ѓрѓне низ
Мачедонија, ќе ги собира абериие, аманетиие
иешиежије. И кројок, блаѓ, ѓурски со ѓурчин
ќе го биде, зашио и во ѓурчиној имај душа, не
морај да е наш, ќе рече, со ѓујин ѓобрајим ќе
ѓи сјане, зашио и ѓујцие се луѓе, со власиие
влав ќе ѓи сјане, со ѓаличаније ѓаличанец сјана,
со дибрани дибранин човек сјана, со албанције
ишијар човек ѓи сјана, со Грције ѓрчки човек
ѓи сјана“.²⁷*

Ќе треба овде да се набележи, па дури и да се потенцира, и тоа дека доминантна авторова интенција во врска со ликот на Илија е тој не да се интегрира, ами да се дезинтегрира, да се дестабилизира до крајни граници. Како носечки аргумент кон ваквото тврдење го приложуваме фактот дека деградацијата на овој лик во раскажувачката структура на романот се операционализира на рамниште на трите примарни категории на идентитетот како што се *личнојо име, националнојо ѓријадност и верскојо исјовед*. Овие три категории, покрај другите, имаат за цел да ја вршат основната

²⁷ Исто, стр. 259 - 260.

дистинктивна функција меѓу различните идентитети (=карактери, ликови) по што тие стануваат препознатливи. Неодреденоста на овие категории во рамките на структурата на ликот на Илија го прават него неопределен, непознатлив, односно нестабилен.

Илија умира двапати. Еднаш на страница 271 и уште еднаш на страница 278. Првата негова смрт е природна:

*„...и само шито вџаса во Бурса кај ѓурбейчиите, кај мајсџорите, џолку само шито ги предаде џозравиите, абериите и аманеиите и самиот умре мирно, не вџаса ни својот аманеи да го остави како шито е ред, сигурно нешто сакаше да каже, ама само му се испрџна насмевка, прелеиша, и со џаа насмевка си умре, кој знае шито аманеи сакаше да остави. Умре, го прости доидо“.*²⁸

Втората смрт на Илија (=стрико Идриз) е насилна:

*„...во џаа луџа војна, историческа, машалоска, прво џој ден, на прв ден Велиден, со секира џооден џо леваџа страна и како веџка му се оџкавџи левоџо рамо сосе рака на стрико Иориз“.*²⁹

Дискутабилно е овде прашањето дали станува збор за невнимателност, односно за пропуст на авторот во градењето на романескната структура, или пак за интенција до крај да се разобличи, односно да се дестабилизира ликот на Илија Саџиџата, односно на стрико Идриз. Склони сме да се определиме за втората теза со оглед на фактот дека сиот наративен материјал којшто служи за конструирањето на овој лик, како што веќе покажавме, е употребен во функција на

²⁸ Исто, стр. 271.

²⁹ Исто, стр. 278.

негово дезинтегрирање, односно дестабилизирање. Неопходната елементарна наративна логика ја согледуваме во тоа што авторот „го умира“ двапати овој лик со неговите две имиња - еднаш како Илија Сајгијата и другпат како стрико Идриз. Всушност, станува збор за умирање на две тематски ролји шизофренично инкорпорирани во еден лик - првиот пат умира *кауриноџ* Илија, а вториот пат *џурчиноџ* Идриз. Со тоа се замаглува претставата како да станува збор за еден ист лик и се постигнува ефектот на нераспознавање на ликот што имплицира во крајна мера расцепкан, дезинтегриран, дестабилизиран лик.

6. Рисјаните станаа Турци. За една чаша вино ефенди Ризо пак си го доби името Дедо Ристо Машала

Веќе деноминираниите ликови добиваат по уште една сема од антропонимски карактер. Таа сема (атрибут, етикета) во наративната програма функционира како знак, како формален показател дека станува збор за исламизација на личностите (ликовите), односно за менување на нивниот веќе утврден национален и верски идентитет. Принципот е идентичен со оној што веќе беше виден кај ликот Илија (=Идриз), меѓутоа овде реноминацијата е во редуцирана форма. Ако кај Илија се јавуваа, така да се каже, безброј имиња, овде имаме само уште една дополнителна деноминанта, поточно реноминанта. Но, во овој наративен сегмент реноминацијата се случува кај многу ликови. Практично, таа техничка наративна операција добива масовен карактер: *Рисџо Машала ѓо добива името Ефенди Ризо Машала;*

неговата жена Ефџимија го добива името Ануна Есвија, Ризојца Машала; Пејре го добива името Ефенди Пискул; неговата жена Пејрејца сџануна ануна Пискулица; синој на Пејре, Рисџо, го добива името Риза Вџори Машала; Филип го добива името Ферџи Пискулоски; Томе се ирекситува во Тариф Пискулоски; Сџасе го добива името Аџиб; Павле се преименува во Плож; Камче го добива името Демир; неговата жена Усџе добива име Ула, а неговата вџора жена Сџасенка Снеџароска сџануна ануна Елвија.³⁰

Ова преименување на мноштво ликови претставува една масовна наративна дестабилизација на ликовите. Тоа е кулминацијата на реноминантните раскажувачки процеси во глобалната наративна програма во романот „Бабаџан“ на Живко Чинго. Основната карактеристика на масовната реноминација е тоа што таа не е проследена со некакви дополнителни дестабилизирачки постапки. Ниту предикативноста, ниту проксемичките кодови, ниту стазисните наративни искази не се поставени во функција на инструментариум во постапката на дестабилизација на ликовите. Едноставно, тие само добиваат дополнителни имиња.

Исклучок од ваквата едноставна наративна постапка на реноминација е ликот на Дедо Ристо Машала кој го добива реноминантот Ефенди Ризо Машала. Неговата еднаш дестабилизирана дискурсна состојба повторно ќе биде разнишана, но со сосема поинакви раскажувачки средства. Со помош на три неантропоморфни лика - актанти во улога на противници во рамките на

³⁰ Исто, стр. 254 - 272.

актанцијалниот модел се врши повторна ретроградна дестабилизација на ликот. *Гравојџ, црвениите луѓи ишиерки и винојџо* во сонот на Бабаџан се противници на реноминацијата на Дедо Ристо Машала во Ефенди Ризо Машала. Предикативната колебливост на Ефенди Ризо кој ќе посегне по овие три секундарни наративни дестабилизатори го доведува него во примарно деноминираниот состојба. Пред смртта Ефенди Ризо ќе побара чаша вино и ќе му викнат поп. Тоа се предикативни функции во нарацијата кои имплицираат дека Ефенди Ризо Машала повторно станува Дедо Ристо Машала. На тој начин се затвора дестабилизирачкиот наративен круг кај овој лик.

7. А чумата само доаѓаше, но никогаш никој не ја дочека

Чумата е неантропоморфен лик чијашто појавност не е регистрирана во наративната структура на романот „Бабаџан“. Присутна е само потенцијалноста, односно евентуалноста од појавата на овој лик. Станува збор за лик - сенка, лик којшто фигурира само во вербалните предикати на нараторите и на другите ликови. Тоа, секако, имплицира дека чумата е еден крајно нестабилен лик, зашто неговата евентуална структура воопшто не почнала да се интегрира со семи, односно со знаци, туку само се најавува со општите својствени предзнаци. Тоа е лик во раѓање, лик - фетус кој не излегува од наративната утроба ниту со последната страница од романот. Но, затоа пак честа е најавата на овој лик, чести се вербалните предикати на нараторот кои го потенцираат идното појавување на

чумата. Четири глави од вториот дел на романот завршуваат со најавата за доаѓањето на чумата:

*„Значи, прво беше вадењево, после, после дојде чумата“;*³¹

*„Прво беше ирлеицкајта буна, а после, после ури чумата“;*³²

*„Пак не беше чумата, после, после фајти чумата“;*³³

*„А чумата да ти бидиш пред враќи, само толку лоша, иреливо го чекала последноиот знак и нишан“.*³⁴

Нестабилноста на ликот на чумата во наративната програма врши функција на надополнување на нестабилноста на другите ликови. За чумата може да се каже дека е и лик - рефлектор на оние ликови за кои веќе покажавме дека се нестабилни, односно дестабилизирани. Празниот семантички код на чумата како неантропоморфен лик во потполност се вклопува во мозаикот на дезинтегрираните антропоморфни ликови во романот „Бабаџан“.

8. Мајсторот Марко, Мајсторот Варџија и Мајсторот Бербер

Како што веќе беше кажано, романот „Бабаџан“ е изграден со помош на една мошне сложена структура на наратори, односно раскажувачи. Функцијата на наратор многу често се префрла од еден на друг раскажувач што

³¹ Исто, стр. 113.

³² Исто, стр. 123.

³³ Исто, стр. 132.

³⁴ Исто, стр. 281.

имплицира дека станува збор за динамична нараторска структура. Од друга страна, честа е појавата кога еден од ликовите ја презема улогата на наратор во романот, но повторно преку дискурсот на еден од тројцата, ако може така да се каже, главни раскажувачи. На пример, добар дел од дејството во романот го раскажува ликот Цицко Машала, а често неговото раскажување го презема Бабаџан. Сепак, основата на раскажувачката улога ја имаат Мајсторот Марко, Мајсторот Варџија и Мајсторот Бербер.

Нестабилноста на нараторот се согледува на две рамништа во романот „Бабаџан“. Прво, раскажувачот често се деноминира со заедничката вокативна форма за тројцата наратори - „Мајсторе“. Второ, сите наратори покажуваат крајна колебливост при раскажувањето.

Заедничкиот атрибут „мајстор“ на тројцата раскажувачи е индикатив за тоа дека станува збор за нестабилни нараторски функции. Сепак, во наративната програма (многу ретко!) се вметнуваат дополнителни информанти кои ја вршат функцијата на дистинкција меѓу тројцата наратори. Така, стартот на наратијата му е препуштен на мајсторот Марко, но преку говорот на Мајсторот Варџија:

*„Нависџина месџоџо ѓред џџоа ѓо имаа за свџџо, - џџака џџчна Мајсџџор Марко - рече Варџијаџџа“.*³⁵

Но, последователната наративна структура во првиот и сегменти од вториот дел на романот раскажува лично Мајсторот Варџија:

³⁵ Исто, стр. 36.

„Повторно замолче Мајсторот, пак му се јави гласот, но сега не праша, не изустии ни збор. Ситана за да го видиш оѓнот во варницата... Кога се вратиш Мајсторот, бараа да иродолжи со приказната“.³⁶

Одредени сегменти од вториот дел на романот ги раскажува Мајсторот Бербер:

„После, - велиш Господинот бербер, вака Машала му рече, - Се искривош“.³⁷

Употребата на единствената вокативна форма „Мајсторе“ за тројцата наратори имплицира дека авторот свесно сака да креира нестабилни наратори кои ќе се дополнуваат со нестабилните ликови во рамките на глобалната нестабилна наративна програма.

Од друга страна, нестабилноста на нараторите ја согледуваме и во нивната колебливост во раскажувањето. Чести се местата во романот каде нараторот појаснува дека не знае некој податок, или пак дека не е сигурен како завршила нечија судбина и така натаму. Колку за илустрација ќе ја наведеме колебливоста на Мајсторот Бербер:

„...да ти ја речам вистината, пречесни, не знам што направија со млеќкалицата... Ал ќе прашам. Тоа забравив да го прашам нашиот Бабаџан... ќе прашам ќе ви кажам...“

- Требаше веднаш да ти џекне, рекоја луѓето, тува да не е маѓијата.

- Пројуст, рече, признавам, а можеби рече ќе најдиме некое објаснување понајтаму...“³⁸

³⁶ Исто, стр. 86.

³⁷ Исто, стр. 190.

³⁸ Исто, стр. 168.

Ваква колебливост, исто така, се јавува и кога улогата на наратор ја зема еден од ликовите во романот. Особено колеблив е раскажувачот Цицко Машала:

„Нејсе, не вјасајте, еѝ во висѝинаѝа и несакајќи ќе ја згрешевме работѝаѝа, рече, ќе ѝе ѝодизлажев, аман ќе ми ѝросѝиѝи, жиѝи Алах.

- Реков сѝѝе сесѝѝри, не, не беше ѝака, ѝѝуку коѝа го ѝочнавме разѝоворов, а рековме аманеѝлиски, висѝинаѝа да ја кажѝме, вака беше...“³⁹

Ваквата раскажувачка нестабилност на нараторот Цицко Машала би можела да имплицира и одреден степен на нестабилност на неговиот лик и тоа на ниво на целокупната наративна програма на романот.

9. Последната глава во која се кажува што му беше муабетот на Живко Чинго

Основните структурални карактеристики на романот „Бабаѝан“ од Живко Чинго се: нестабилни ликови, нестабилни наратори, нестабилна глобална наративна програма. Основните семантички кодови на сижето, пак, упатуваат на нестабилно време, несигурен (небезбеден) живот, проблематичен опстанок, нестабилен општествен систем во рамките на Империјата и незагарантиран и нестабилен национален и верски идентитет на индивидуата.

Очигледно е дека функцијата на креирањето на нестабилни ликови во дискурсот е да ја поткрепат и да ја засилат генералната теза на романот дека Македонецот низ историјата

³⁹ Исто, стр. 200.

минувал низ разноразни нестабилни времиња во кои неговиот живот се обезвреднувал до крајни граници. Значи, нестабилните ликови не само што мошне умешно се вклопени во целокупната наративна структура, туку тие се и еден од позначајните елементи кои ја создаваат кохерентната целост на сложената раскажувачка постапка. Мајсторската рака на Живко Чинго не само што тежнеела, туку и успеала во намерата да создаде еден (парадоксално, но вистинито!) функционален нестабилен книжевен систем.